

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد علوم و تحقیقات گلستان
دانشکده حقوق، گروه جزا و جرم شناسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته حقوق (M.A)

گرایش حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان:

تأثیر نظام جزایی بابل بر نظام جزایی ایران باستان

استاد راهنما:

دکتر علی طالع زاری

استادان مشاور:

دکتر ایمان پور

دکتر اکبری

نگارش:

فاطمه شریفیان

زمستان ۱۳۹۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

<u>شماره صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱.....	چکیده.....
۲.....	مقدمه.....
۴.....	بیان مسئله.....
۶.....	اهداف تحقیق.....
۷.....	سؤالات تحقیق.....
۷.....	فرضیات.....
۷.....	اهمیت موضوع.....
۸.....	پیشینه‌ی تحقیق.....
۱۱.....	روش تحقیق.....

چکیده

یکی از جنبه‌های تمدن منحصر به فرد بابل در دوران باستان، سیستم قانونگذاری و نظام حقوق و جزایی آنان بود. شیوه‌ی قانونگذاری و نظام قضایی بابل در دوران باستان در قیاس با تمدن‌های اطرافش، علی‌الخصوص تمدن همجوار و همسایه‌اش ایران، در سطح بالاتری قرار داشت. تاریخ ایران در دوران باستان پیوسته راوی ارتباط مستمر و بی‌وقفه‌ی تمدن بابل با تمدن‌های ایرانی یا آریایی است. این روابط منجر شد تا بابل تمدن خود را به عنوان تمدن برتر مخصوصاً در زمینه‌ی قانون و قضا به ایران انتقال دهد و این قسمت از تمدن منحصر به فرد بابل به عنوان بخشی از فرهنگ جزایی ایران پذیرفته شود. حکومت‌های ایران باستان که شامل عیلام، ماد، هخامنشیان، اشکانیان و ساسانیان می‌شدند، هر کدام دارای نظام حقوقی و جزای خاص خود بودند. ولی با مطالعه‌ی تاریخ متوجه می‌شویم که این دولت‌ها علی‌الخصوص عیلام، ماد و هخامنشیان تأثیر بسزایی در زمینه‌ی قانون و قضا از بابل گرفته بودند و آن را به عنوان میراث دوران حاکمیت خود به دوره‌های بعدی یعنی اشکانی و ساسانی انتقال دادند. در دوران حکومت اشکانی و ساسانی تأثیرات سیستم قانونگذاری، نظام حقوقی و جزایی بابل در سینه‌ی جامعه ماندگار شده بود و شاید بخشی از عرف قضایی ایران آن روزگار محسوب می‌شد و جایگاه خود را در نظام قضایی ایران پیدا کرده بود. به نظر می‌رسد که اثبات این ادعا و احتمال، به خاطر کمبود منابع و اطلاعات درباره نظام جزایی و حقوق ایران باستان کار مشکل یا در نظر برخی حتی غیر ممکن باشد ولی با مطالعه تاریخ سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، جنگ‌ها، صلح‌ها و به طور کلی تعامل‌ها و تقابل‌های پیوسته آنها، اثبات این احتمال خیلی دور از ذهن نمی‌باشد.

کلید واژگان: نظام جزایی، بابل باستان، قانون نامه حمورابی، ایران باستان.

مقدمه

جوامع دنیا، از امپراطوری‌های بزرگ گرفته، تا قبیله‌های ابتدایی کوچک، برای برقراری نظم و امنیت جامعه و همچنین تعیین تکالیف افراد، نیازمند به اصول و قواعدی بودند که بین روابطشان در جامعه حاکم شود. این اصول و قواعد ابتدا همان عرف و عادت‌های بود که در بین مردم و با مرور زمان شکل گرفته بود و بدان احترام گذاشته می‌شد. کم‌کم مذهب هم با ایجاد باید و نبایدهای خاص خود وارد روابط افراد شد و منبع دوم این اصول و قواعد گردید. احکام و دستورات پادشاهان، جوامع باستانی نیز به نحوی سومین منبع این اصول و قواعد شده و خواستند با القای حاکمیت خود بر مردم، زمام امور را از طریق کنترل و حمایت از این باید و نبایدها به عنوان قدرت مطلق بدست بگیرند.

قانون، مجموعه‌ای از همین اصول و قواعد یا بایدها و نبایدهاست که از گذشتگان بسیار دور ایجاد شده و امروز به این مرحله از تکامل رسیده است. بی‌شک این مسیر تکامل یافته حاصل مدت زمان کوتاهی نیست و عمری به بلندای تاریخ بشر دارد. تاریخ نشان داده است که استمرار حاکمیت در هر جامعه‌ای با پذیرش قواعدی که قانون نامیده می‌شود امکان پذیر است. تاریخ حقوق روایت و سرگذشت قانون است که از ضمانت اجرای آن با عنوان نظام کیفری یاد می‌نمایند.

تاریخ حقوق هر ملیتی بیانگر بخش عمده‌ای از تاریخ تمدن آن است. با آگاهی از تاریخ حقوق هر ملتی از سطح تمدن و میزان رشد مدنیت آن ملت آگاهی پیدا می‌کنیم. وجود نهادهای حقوقی مختلف مانند قانون مدون، جرم‌انگاری جرایم، نظام مجازات‌ها، آئین دادرسی کیفری و آئین اجرای احکام، سیستم قضات و شیوه‌ی اداره‌ی دادگاه‌ها بیانگر سطح تکامل تمدن در یک ملت است. این کار تحقیقی ناقل تاریخ حقوق ایران در دوران باستان است اما از زاویه و چشم اندازی دیگر.

مردم ایران، از روزگاران قدیم معروف به عدالت‌طلبی و ظلم‌ستیزی بودند. این ویژگی ایرانی‌ها، در گذشته مورد توجه بسیاری از مورخان و تاریخ‌نگاران قدیم بوده و آنها وجود این خصلت را در مقایسه با تمدن‌های دیگر تحسین کرده‌اند. دوره‌ی قبل از استیلای اعراب بر خاک ایران دوران باستان نامیده می‌شود که این دوران شامل حکومت‌های ایرانی عیلام، ماد، پارس، اشکانی و ساسانی می‌باشد. این دوران که از ۳۲۰۰ سال ق.م شروع و تا ۶۵۱ م پایان یافته است فراز و فرود بسیاری از تمام جنبه‌ها، علی‌الخصوص جنبه قضای، پشت سر گذاشته است.

آنچه مسلم است وجود نهاد قضایی مستقل در این دوران و در هر کدام از حکومت ها و امپراطوری های گفته شده می باشد. در هر دوره از حکومت، نظام حقوقی و جزایی، سیستم قانون گذاری و عملکرد مستقلی وجود داشت و به نظر می رسد که در دوران هخامنشیان و ساسانیان نظام قضایی و سیستم قانون گذاری در ایران باستان به بهترین شکل ممکن متجلی شد. همه چیز از جوامع بدوی و اولیه شروع می شد و بعد به سطحی می رسید که نظام قضایی در آن دوره، الگویی برای نظام های قضایی دوره های بعدی می شد.

از همان ابتدا، شاهان بزرگ این خطه در دوران باستان، مانند دیاکو، داریوش، کوروش، مهرداد، اردشیر و انوشیروان پی به این مهم برده بودند که اجرای عدالت بدون داشتن یک سلسله قوانین و مقررات اجتماعی میسر نیست و در واقع عدالت چیزی جز اجرای قوانین و تنبیه کسانی که از قانون سرپیچی می کنند نمی باشد. شاهان ایرانی از همان ابتدای تاریخ یکی از وظایف عمده خود را اجرای عدالت در بین اتباع خود می شمردند و برای رسیدن به این مهم اقدامات زیادی انجام می دادند. تاریخ گواه این است که بی توجهی به عدالت یکی از دلایل عمده انحطاط حکومت ها بوده است. با نگاهی به دوره ی حکومت هر سلسله می بینیم که این دولت ها مدت زمان زیادی حاکم بر ایران بودند. به طور مثال مادها بیشتر از صدوپنجاه سال، پارس ها بیشتر از دویست سال، اشکانیان حدود به پانصد سال و ساسانیان، چهارصد و اندی سال حاکم بر ایران بودند.^۱ بعد از دوران باستان هیچ کدام از دولت های روی کار آمده، مانند دوران باستان، با این مدت زمان طولانی نتوانستند بر ایران حکومت کنند و این مطلب نشان از جایگاه والای عدالت و حق طلبی در دوران باستان است. بی شک نظامهای قضایی حکومت های ایران باستان، حافظ آنان در تمام مدت حکومتشان بود. هیچ جامعه ای بدون قانون و عدالت گستره نمی تواند به حیات خود ادامه دهد. دوران طلایی و طولانی سلسله های تاریخی در ایران باستان گواه وجود نظام قضایی و سیستم قانون گذاری کارآمد و مناسب می باشد.

بزرگترین و متمدن ترین همسایه آریایی ها، مردمان بین النهرین بودند. بین النهرین سرزمین خوش آب و خاکی بود که زادگاه قدیمی ترین و تکامل یافته ترین تمدن های جهان باستان محسوب می شد. از میان تمدن های بین النهرین، تمدن بابل دارای ویژگی های منحصر به فردی بود و وارث تمام تمدن های این سرزمین محسوب می شد. بابل از همه نظر نسبت به رقیبان خود منحصر به فرد بود. او وارث تمدن سومر

---

^۱ - ر.ک به تاریخ باستان fa.wikipedia.org/wiki

بود و همیشه مورد نظر و توجه همسایگان خود قرا می گرفت و به عنوان تمدن برتر تأثیر بسزایی در شکل-گیری تمدن‌های اطراف داشت.

یکی از برجسته ترین ابعاد تمدن بابل سیستم قانون گذاری و نظام قضایی آن می باشد. برجسته ترین نماد قانون گذاری این تمدن قانون نامه حمورابی می باشد که جلوه ای از نظام جزایی و حقوقی بابل است. بابل به واسطه ی ارتباطی که با همسایگان خود داشت تأثیر بسزایی در سیستم قانونگذاری و نظام حقوقی و قضایی آنها داشت. ایران در طی ادوار مختلف و حکومت‌های یاد شده ارتباط زیادی با بابل به عنوان یک کشور فتح شده یا یک کشور فاتح داشت و تأثیراتی در زمینه ی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، هنری، معماری و علی الخصوص در زمینه قانون گذاری و نظام حقوقی و جزایی از بابل پذیرفته بود. بابل به عنوان تمدن برتر و بالاتر از تمدن ایران، علی الخصوص در زمینه قانونگذاری و نظام حقوقی و جزایی، تمدن مؤثر بود و خواه ناخواه بر ایران تأثیرگذار شد. این تأثیر در هر کدام از سلسله‌های مختلف به شکلی بروز نمود و جزوی از فرهنگ جزایی ایران شد و از این طریق به نسل های بعدی انتقال یافت و این در حالی بود که هر کدام از آنها دارای نظام حقوقی و جزایی خاص خود بودند.

علی الاصول، در زمینه تاریخ حقوق ایران در دوران باستان اندک کار شده که این کمی به خاطر محدود بودن اطلاعات ما از این دوره می باشد ولی این کمبود اطلاعات دلیلی خوبی برای رها نمودن تاریخ حقوق کشورمان در دوران باستان نمی باشد. باید با توجه به اطلاعات سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی دست به بازسازی تاریخ حقوق در این دوره زد و تاریخ حقوق ایران باستان را از ابعاد مختلف بررسی نمود. تأثیرگذاری بابل بر سیستم قانونگذاری و نظام حقوقی و قضایی مبحثی است که اصلاً بدان پرداخته نشده و اطلاعات در این مورد بسیار پراکنده و غیر مرتبط بیان شده است. از این رو بر آن شدیم تا با مروری کوتاه ولی مفید به تاریخ حقوق جزایی در این دوره به بررسی میزان تأثیرپذیری ایران باستان در این زمینه از بابلیان پردازیم و هر دوره را به طور مجزا در این باب بررسی کنیم.

الف- بیان مسئله

ایران کشوری است با پیشینه ای غنی و قدمتی به بلندای تاریخ. ویژگی‌هایی چون عدالت طلبی، ظلم ستیزی و قضاوت شایسته در میان ایرانیان دوره باستان همیشه مورد تحسین و توجه مورخان و تاریخ نگاران بوده است. وجود همین ویژگی ها، این سرزمین را نمونه منحصر به فردی در تمدن و تاریخ جهان می سازد.

ایران در دوره باستان، یعنی ایران قبل از ورود اسلام، دارای سلسله های حکومتی متفاوتی بود که هر کدام دارای نظام حقوقی و جزایی خاص خود بودند. این نظام اغلب از عرف جامعه و مذهب افراد تشکیل می شد و شاه به عنوان عامل اجرایی و ضمانت اجرای آن محسوب می گشت. وجود پادشاهان عادلانه چون دیاکو در ماد، کوروش و داریوش در پارس، مهرداد در اشکانی، اردشیر و انوشیروان در ساسانی و کلیه اقداماتی آنان، که در طول تاریخ انجام داده اند بیانگر جایگاه رفیع عدالت و دادگری و ظلم ستیزی در ایران باستان است. وقتی به مدت زمان حاکمیت هر دولت در دوران باستان فکر می کنیم این حدیث معروف پیامبر اسلام (ص) به ذهن می آید: «حکومت با کفر باقی می ماند ولی با ظلم نه.» بی شک یکی از علل طولانی شدن حکومت ها در دوران باستان عدالت طلبی و ظلم ستیزی حکام و مردم بوده است که این مطلب هم جایگاه عدالت و احقاق حق را در ایران باستان مشخص می کند.

قانون و قضا در ایران باستان جایگاه رفیعی داشت و حکام تداوم حکومت خود را در دادگستری می دیدند. تاریخ حقوق ثابت کرده است، ماندگار شدن نام حکامی که به دادگستری در سرزمین خود بهای بیشتری نسبت به کشورگشایی می دادند. با وجود اصلاتی که ایران باستان در قانون و دادگستری دارد، جای تأسف است که مطالب در زمینه ی تاریخ حقوق ایران در دوران باستان چه در کتب تاریخی و چه در کتب تخصصی، تکراری و کلیشه ای شده است و اکثر تحقیقات در زمینه تاریخ حقوق فقط به نقل و قول های تاریخی پرداخته اند. چه نکوست که تاریخ حقوق ایران را از بعدی دیگر نگاه کنیم تا پرده از تمام ابعاد تکامل یافته ی قانون و قضا در دوران باستان، عصری که اکثر تمدن های دیگر در جاهلیت و وحشی گری زندگی می کردند و به حقوق انسانی احترامی نمی گذاشتند، بیافکنیم.

در این کار تحقیقی سعی و کوشش بر آن شده است تا تاریخ حقوق جزایی و قانون گذاری ایران باستان از زوایه ای دیگر بررسی شود. بنابراین علاوه بر معرفی نظام های جزایی ایران باستان به شکل مختصر و مفید در دوره حکومت های باستانی یعنی عیلام، ماد، پارس، اشکانیان و ساسانیان به سراغ تاریخ حقوق در بین النهرین باستان می رویم، مهد پیدایش قانون مدون و حقوق در جهان باستان.

بابلیان در بین النهرین دارای تمدن منحصر به فرد و ویژه ای بودند، چرا که این تمدن از نسل های پیش به آنها رسیده بود. تمدن بی نظیر بابل که میراثی از تمدن سومر بود باعث شد که ساکنین بابل در شرایط بهتری نسبت به سایر تمدن های همجوار به حیات خود ادامه دهند. بابلیان از همه نظر سرآمد بودند؛ آنان از

نظر تجارت، فرهنگ، هنر، معمار، علم، طب، کتابت، قانون و آئین برقراری نظم و... بر تمام رقیبان خود پیشی گرفته بودند. نخستین قانون نامه‌هایی نوشته و مدون از تمدن‌های بین النهرین بود و کاملترین و جامع‌ترین آنها از آن بابلی‌ها بود. قانون نامه‌ای که توسط شاه عادل و باهوش آموری، یعنی حمورابی تدوین شد و ریشه در قوانین عرفی جامعه و مجموعه قانون‌های قبل از خود داشت. این قانون نامه که به نظر نگارنده صورت مدون نظام حقوقی و جزایی بابل است بسیار نافذ، ماندگار و تأثیرگذار بود و الگوی قانونگذاری بسیاری از شاهان در سرزمین‌های همسایه قرار گرفت.

با توجه به ارتباطات فراوان بر پایه‌ی تعامل و تقابل، میان ایران و بابل، در ادوار مختلف حکومت‌های باستانی ایران، در پی کشف تأثیرگذاری بابلیان بر سیستم قانون گذاری و نظام قضایی ایران هستیم. اینکه آیا این ارتباطات مکرر و پیوسته در دوره ای که بابل در اوج شکوه قانونی و قضایی خود به سر می‌برد می‌تواند باعث انتقال فرهنگ قضایی بابل به سیستم قضایی ایران شده باشد یا نه؟ اگر این تأثیرگذاری یا تأثیرپذیری وجود داشته است به چه شکلی و به چه میزانی و در چه زمینه‌هایی بوده است؟ منظور از زمینه مربوط به سیستم قانون گذاری، نظام حقوقی و جزایی می‌باشد.

در این پژوهش ابتدا به معرفی نظام جزایی بابل از طریق تفسیر قوانین جزایی حمورابی و سپس به بیان نظام‌های جزایی در ایران باستان و دوره‌های مختلف حکومتی آن به طور مختصر و مفید می‌پردازیم و بعد از طریق تحلیل روابط سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و تقابلات دوستانه یا خصمانه آنها به تأثیرگذاری نظام قضایی و سیستم قانون گذاری بابل یا تأثیرپذیری ایران باستان در این زمینه از بابلیان، دریچه‌ای جدید به روی تاریخ حقوق ایران باز خواهیم کرد.

ب- اهمیت موضوع

تاریخ حقوق ایران به ویژه در دوران باستان کمتر مورد توجه نویسندگان و محققان قرار گرفته و در باب این موضوع یا به طور خیلی پراکنده در کتب تاریخی سخن گفته شده یا اینکه اگر هم اختصاصاً به این موضوع پرداخته اند توجهی کمتر نسبت به دوران باستان شده و این در حالی است که تاریخ در گذشته‌ی هر علمی به مثابه شناسنامه آن علم است، حقوق و قضا از این امر مستثنی نمی‌باشد. از این رو بر آن شدیم تا تاریخ حقوق ایران را دوباره و از جایی ورق بزنیم که حرف تازه‌ای برای گفتن دارد.

این اثر تحقیقی، ابتدا به سراغ تاریخ حقوق بابل، برترین تمدن بین النهرین می رود. جایی که قانون و قضا در اوج شکوفایی خود در دوران باستان رسیده بود. سیستم قانون گذاری و نظام حقوقی و جزایی بابل یکی از ابعاد برجسته تمدن این سرزمین بود. در این سرزمین قانون نامه‌ی حمورابی صورت مکتوب و مدون نظام حقوقی و قضایی بابل محسوب می شد. موارد پژوهش در باب نظام قضایی و سیستم قانونگذاری بابل، اندک نیستند و در این زمینه پژوهشگران ایرانی، عربی و لاتین به بررسی و ترجمه این قانون پرداخته اند ولی آنچه مهم است و کمتر مورد توجه قرار گرفته تأثیری است که بابل در این زمینه بر سرزمین‌های اطراف خود گذاشته بود و باعث تحول و شکوفایی و تغییر سیستم قانون گذاری و نظام قضایی تمدن‌های اطراف خود شده بود.

با بررسی نظام های جزایی ایران باستان و بازسازی دوره‌هایی که اطلاعات محدودی درباره‌ی آنها داریم، (از طریق مطالعه‌ی روابط و تعاملات، فرهنگ، سیاست، اقتصاد و به طور کلی تاریخ آنها) در پی زمینه‌های تأثیرپذیری ایرانیان از نظام قضایی و سیستم قانون گذاری تمدن برتر یعنی بابل باستان هستیم. موضوعی که در حوزه‌ی تاریخ حقوق ایران و بین النهرین کمتر بدان پرداخته شده است.

ج- اهداف تحقیق

۱. بررسی نظام جزایی و سیستم قانونگذاری بابل باستان با توجه به قانون نامه حمورابی.
۲. بررسی نظام های جزایی ایران باستان.
۳. بررسی تأثیر نظام جزایی و سیستم قانون گذاری بابل باستان بر نظام های جزایی ایران باستان.

د- سؤالات تحقیق

۱. آیا سیستم قانون گذاری و نظام جزایی و حقوقی بابل، حاصل عملکرد بابلیان در زمان حکومت خاندان حمورابی بود یا اینکه میراثی از تمدن های بین النهرینی محسوب می شد؟
۲. آیا حکومت های مختلف در ایران باستان هر یک دارای نظام جزایی خاص خود بودند؟
۳. آیا نظام جزایی بابل بر شکل گیری سیستم قانون گذاری و نظام های جزایی در ایران باستان تأثیرگذار بود؟

ه- فرضیات تحقیق

۱. سیستم قانون گذاری و نظام حقوقی و جزایی بابل میراثی از تمدن های قبل از خود یعنی سومر و آکد بود که حمورابی با توجه به عرف قضایی بابل در دوره خویش دست به مدون نمودن آنها زد.
۲. هر یک از حکومت های ایران باستان دارای نظام حقوقی و جزایی خاص خود بودند که از قوانین عرفی و مذهبی و دستورات شاه سرچشمه می گرفت.
۳. هر چند که حکومت های ایران باستان هر کدام دارای سیستم قانونگذاری و نظام حقوقی و جزایی خاص خود بودند ولی در طول حیات خود و به واسطه ی ارتباطی که با سرزمین بابل داشتند تأثیراتی در زمینه قانونگذاری و نظام قضایی به شکل مستقیم و غیرمستقیم اخذ کرده بودند.

و- پیشینه ی تحقیق

با توجه به موضوع تحقیق، که در باب تاریخ حقوق است، ارتباط و وابستگی این کار تحقیقی با کتب تاریخی غیرقابل اجتناب است. استفاده از کتب تاریخی برای کشف ادوار حقوقی و جزایی در دوران باستان می باشد و بدون مطالعه کتب تاریخی ورود به دنیای حقوق در ایران باستان بسیار سخت و دشوار و حتی ناممکن است. این کار پژوهشی نیازمند اطلاعات از تاریخ حقوق در سرزمین بابل و ایران است.

در زمینه قانون و جزا در بابل باستان و قانون نامه حمورابی تحقیقاتی از سوی پژوهشگران داخلی و خارجی انجام شده است. حسین بادامچی، فارغ التحصیل تاریخ حقوق باستان، یکی از پژوهشگران معاصر است که در زمینه ی تاریخ حقوق بین النهرین و عیلام باستان فعالیت تحقیقاتی زیادی انجام داده است. از جمله تألیفات وی کتاب قانون حمورابی، انتشارات نگاه معاصر در سال ۱۳۹۲ را می توان نام برد که نویسنده

در آن بعد از بیان تاریخ و معرفی حمورابی و دوران حکومت او فقط به ترجمه و تفسیر قانون نامه پرداخته است. اگرچه شبیه به این اثر کتب دیگری هم وجود دارد ولی به نظر می‌رسد که ترجمه‌ی بادامچی بسیار علمی و بر مبنای اصول حقوقی و جزایی بیان شده است. وی در کتاب دیگری با عنوان **تاریخ حقوق کیفری بین‌النهرین** با همکاری استاد فقید، حسین علی نجفی ابرندآبادی به ترجمه مقالات مختلفی در زمینه‌ی جرم، مجازات و آئین دادرسی کیفری در بین‌النهرین باستان و بابل پرداخته است. این کتاب در سال ۱۳۸۳ توسط انتشارات سمت به چاپ رسید.

در کمتر اثری، ردپای تفسیر جزایی قوانین کیفری حمورابی به عنوان صورت مکتوب شده نظام جزایی بابل دیده شده است. دکتر محمد آشوری که استاد در زمینه تاریخ تحولات کیفری می‌باشد در طی مقاله‌ای با عنوان **"عدالت کیفری از دیدگاه حمورابی"** به بررسی و نقد جزایی قانون نامه‌ی حمورابی پرداخت. این مقاله در نشریه مؤسسه حقوق تطبیقی اسلامی در سال ۱۳۵۹ و شماره ۷ آن منتشر شد.^۱

باقر کی خسروی مقدم یکی دیگر از پژوهشگران این زمینه است که عنوان پایان نامه خویش را با راهنمایی دکتر آشوری در این زمینه انتخاب کرد. **"تحقیقی در قوانین حمورابی از نقطه نظر جزایی"** عنوان پایان نامه‌ی او می‌باشد که در سال ۱۳۵۶ در دانشکده حقوق، دانشگاه ملی ایران، به رشته تحریر درآمد. این اثر پژوهشی را می‌توان تقریباً اثری کامل در باب معرفی نظام جزایی بابل با توجه به قوانین جزایی حمورابی دانست.

علاوه بر موارد یاد شده، در کتب تاریخی هم به صورت بسیار پراکنده و متفرق در زمینه نظام قانون گذاری بابل و قانون نامه حمورابی بر می‌خوریم. تقریباً در این دسته از کتب هر جا که سخن از پیدایش تمدن بابل و حاکمیت حمورابی باشد نویسنده تلنگری به قانون و قضا در بابل باستان به خاطر وجود اثر جاویدان حمورابی می‌زند. برای مثال مواردی چند از این کتب را در زیر یاد آور می‌شویم:

(۱) لئوناردو کینگ، تاریخ بابل از سلطنت تا غلبه ایرانیان، ترجمه رقیه بهزادی، چاپ اول، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۸.

---

^۱ - برای مطالعه این مقاله ر.ک به سایت : www.Ghavanin.ir

۲) جودیت لوین، رهبران جهان باستان، حمورابی، ترجمه رضا علی زاده، چاپ اول، نشر ققنوس، ۱۳۹۰.

۳) یوسف مجیدزاده، تاریخ و تمدن بین النهرین، جلد دوم، تهران، دفتر نشر دانشگاهی، ۱۳۷۹.

۴) ژرژ رو، سرگذشت عراق باستان، ترجمه عبدالرضا هوشنگ مهدوی، نشر پیکان، ۱۳۸۲.

در زمینه‌ی تاریخ حقوق ایران، نیز مطالعاتی انجام پذیرفته است هر چند که در باب دوران باستان مطالعات و مطالب خیلی غنی نیستند و از تمام جزئیات تاریخ حقوق در روزگار قدیم اطلاعات زیادی در دست نیست ولی بودند و هستند افرادی که این بخش از حقوق برایشان جذابیت داشته و دارد. در ذیل به معرفی چند تن از آنان می پردازیم که مطالب خود را به شکل کتاب یا پایان نامه درآورده و به مخاطبان عرضه کرده اند:

کتاب:

۱. محمد کرمی، مقدمه ای بر نظام کیفری ایران باستان، تهران، نشر خط سوم، ۱۳۸۰.

۲. جلیل امیدی، مقدمه ای بر تاریخ حقوق، تهران، نشر احسان، ۱۳۸۳.

۳. سیدحسن امین، تاریخ حقوق ایران، چاپ دوم، انتشارات دایره المعارف انسان شناسی، ۱۳۸۶.

۴. ارسطو افلاطونی، حقوق در ایران باستان، شرکت سهامی طبع کتاب، ۱۳۲۴.

۵. احمد اشرفی، قانون و دادگستری در شاهنشاهی ایران باستان، تهران، چاپ خانه بانک بازرگانی،

۱۳۴۵.

۶. آوا واحدی نوایی، نظام جزایی ایران در عصر ساسانیان، نشر میزان، ۱۳۸۰.

۷. علی پاشا صالح، سرگذشت قانون مباحثی از تاریخ حقوق، چاپ سوم، انتشارات دانشگاه تهران،

۱۳۸۶.

پایان نامه‌ها:

۱. مهدی قلی آسوری کرمانی، تاریخچه مجازات و اقسام آن در ایران، راهنمایی دکتر پاد، دانشکده

حقوق دانشگاه تهران، ۱۳۳۶.

۲. محمدابراهیم زارعی، تاریخچه دادگستری در ایران، راهنمایی دکتر آخوندی، دانشگاه حقوق دانشگاه تهران، ۱۳۳۶.

۳. عباس نیری، تاریخ حقوق ایران در زمان هخامنشیان، راهنمایی دکتر محمدحسین علی آبادی، دانشکده حقوق دانشگاه تهران، ۱۲۲۶.

موارد نام برده شده در زمینه تاریخ حقوق کیفری در ایران باستان از مهمترین موارد کار شده در این زمینه تلقی می شوند. از تاریخ هر کدام و سال انتشار آنها معلوم می شود که چقدر محققان ما در زمینه تاریخ حقوق علی الخصوص حقوق کیفری کم کاری کرده اند بیشتر موارد نام برده شده مربوط به سالیان خیلی دور نسبت به حال حاضر است و این بسیار جای تعجب و خجالت دارد!

علاوه بر موارد گفته شده، در کتب تاریخی هم به صورت پراکنده در این زمینه سخن به میان آمده است. همچنین درباره تأثیر نظام جزایی و سیستم قانونگذاری بابل بر نظام های ایران باستان نیز وضعیت به همین شکل است و مطالب در این باب بسیار پراکنده اند و از طریق مطالعه ی کتب تاریخی معتبر و درک مطلب از فحوای کلام آن به احتمال پردازی و نظریه پردازی در این زمینه اقدام شده است. در واقع با مطالعه این کتب که معمولاً اطلاعات عمومی از تاریخ هر دوره به ما می دادند انگیزه و جرأت بیان فرضیه ها را پیدا کرده و با تکیه بر اطلاعات این منابع آنان را به رشته تحریر در آوریم. از جمله مواردی که به بیان تاریخ حقوق ایران و روابط آن در هر زمینه ای با بابل پرداخته اند شامل:

۱. حسن پیرنیا، ایران باستان، نشر دنیای کتاب، جلد ۱، بی تا.
۲. حسن پیرنیا، ایران باستان، نشر دنیای کتاب، جلد ۲، بی تا.
۳. حسن پیرنیا، ایران باستان، نشر دنیای کتاب، جلد ۳، بی تا.
۴. مرتضی راوندی، تاریخ اجتماعی ایران، جلد ۱، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۵۴.
۵. موسی جوان، تاریخ اجتماعی ایران باستان، تهران، نشر دنیای کتاب، ۱۳۸۲.
۶. والتر هنتیس، دنیای گمشده ی عیلام، ترجمه فیروز فیروزنیا، شرکت انتشارات علمی فرهنگی، ۱۳۷۱.
۷. محمد ا. داندامایف، ایران در بابل هخامنشی، ترجمه محمود جعفری دهقی، تهران، نشر ققنوس، ۱۳۹۱.

۸. عزیزالله بیات، تاریخ تطبیقی ایران با کشورهای جهان، از ماد تا انقراض سلسله پهلوی، جلد اول، تهران، نشر امیرکبیر، ۱۳۸۴.

تعداد این کتاب ها که به طور غیرمستقیم و پراکنده در این باره سخن گفته اند بسیار زیاد است و ما فقط به ذکر همین چند نمونه اکتفا می کنیم.

ز- روش تحقیق

روش گردآوری داده ها، روش کتابخانه ای می باشد که در آن به منابع موجود همچون کتاب های تألیفی و ترجمه ای، مقالات و پایان نامه ها توجه شده است. استفاده از منابع با مراجعه به کتابخانه دانشکده تاریخ و ادبیات دانشکده ی حقوق و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد، کتابخانه آستان قدس رضوی و کتابخانه دانشگاه آزاد بجنورد، سایت ها و وبلاگ های حقوقی و تاریخی بوده است. ابتدا منابع را با دقت مطالعه و اطلاعات فیش برداری می شد. همچنین با کسب نظر و راهنمایی چندین استاد تاریخ و متخصص در زمینه ی تاریخ حقوق، اطلاعات را تجزیه و تحلیل کرده و با الحاق و اصلاحاتی نهایتاً اثر پیش رو را خلق نمودیم.

روش تحقیق در این پژوهش کاملاً توصیفی و تحلیلی بوده است و سعی شده که با بیان تاریخ و تحلیل شرایط آن روزگار به بازسازی نظام جزایی آن دوره پردازیم.

ک- ساختار تحقیق

این پژوهش دارای چهار فصل می باشد، در فصل اول بعد از معرفی تاریخ، جغرافیا و تمدن بابل به پیشینه ی قوانین حقوقی و کیفری در بین النهرین باستان به بررسی نظام جزایی بابل با توجه به قانون نامه حمورابی پرداخته شده است.

در فصل دوم به سراغ مبتدی ترین نظام جزایی ایران باستان یعنی عیلام و ماد رفته و بعد از بررسی تاریخ سیاسی و جغرافیایی آن ها به بیان یافته های تاریخ حقوق در مورد این دو تمدن ایرانی پرداخته شده است و در آخر تاثیر نظام جزایی عیلام و نظام جزایی ماد از نظام جزایی بابل بررسی شده است.

در فصل سوم نیز بعد از بیان تاریخ سیاسی و اجتماعی هخامنشیان به عنوان اولین امپراطوری جهان باستان، به بررسی سیستم قانون گذاری و نظام جزایی آن ها و تاثیر پذیریشان از سیستم قانون و قضای بابل باستان پرداخته ایم.

در فصل آخر نیز همین روال در مورد آخرین سلسله های ایران باستان یعنی اشکانیان و ساسانیان تکرار شده است، یعنی در ابتدا به معرفی این دو دولت آریایی پرداختیم و بعد از بررسی نظام جزایی آنها در پی تاثیر پذیری های احتمالی آنان از نظام جزایی و سیستم قانون گذاری بابل باستان بودیم.